

**Nyugat-magyarországi Egyetem
Közgazdaságtudományi Kar**

**KÖRNYEZETI FENNTARTHATÓSÁG AZ EU REGIONÁLIS
POLITIKÁJÁBAN – A HAZAI GAZDASÁGFEJLESZTÉSI PROGRAMOK
TAPASZTALATAI**

Doktori (PhD) értekezés tézisei

Kiss Ágnes

**Sopron
2009**

Doktori Iskola: Széchenyi István Gazdasági folyamatok elmélete és gyakorlata

Vezetője: Prof. Dr. Székely Csaba

Program: Nemzetközi piaci stratégiák

Vezetője: Dr. Balázs Judit

Témavezető: Fáyiné Dr. Péter Emese CSc.

.....
Témavezető támogató aláírása

1. A kutatás célkitűzései

Az ENSZ Környezet és Fejlődés Világbizottsága 1987-ben, „Közös jövőnk” címmel kiadott jelentésében a fenntartható fejlődés fogalmát a következőképpen határozta meg: "a fenntartható fejlődés olyan fejlődés, amely kielégíti a jelen szükségleteit, anélkül, hogy veszélyeztetné a jövő nemzedékek esélyét arra, hogy ők is kielégíthessék szükségleteiket". A fenntartható fejlődés elméletének, mint új fejlődési modellnek a lényege, hogy benne a környezetvédelmi, a gazdasági és a szociális kérdések összefonódnak. Mindháromat együttesen, kölcsönhatásaik figyelembevételével kell mérlegelni a különböző fejlesztési stratégiák, programok kidolgozása során, illetve a konkrét intézkedésekben, cselekvésekben.

Az elmúlt évtizedekben az Európai Unióban politikai és kvázialkotmányos szinten végbement a fenntartható fejlődés filozófiájának egyfajta elismerése. A Közösség tagállamai felismerték, hogy a környezeti fenntarthatóságnak, mint célnak át kell hatnia a közösségi szintű, valamint a nemzeti, illetve regionális stratégiákat, a politikákat és az egységes belső piac egészét. Az Amszterdami Szerződésnek köszönhetően a fenntartható fejlődés a regionális politika szabályozásában horizontális elvként jelenik meg: minden, az alapokból támogatott programnak, projektnek összhangban kell lennie a fenntartható fejlődés követelményeivel. Az EU a Strukturális Alapok által támogatott programok lebonyolítására vonatkozó jogszabályokban explicit módon kifejezi a fenntartható fejlődés iránti elkötelezettségét, célként írja elő a tagállamok számára az alapok forrásainak a fenntartható fejlődés elvének megfelelő használatát. A Strukturális Alapok társfinanszírozásával megvalósuló programok környezeti sikerét azonban nagyban meghatározza a végrehajtás gyakorlata. Az adott tagállam elkötelezettségén múlik, hogy a projektkiválasztás és megvalósítás során mennyiben sikerül érvényt szerezni a környezeti szempontoknak.

Az EU regionális politikai szabályozásának megfelelően a lebonyolítás hazai intézményrendszere is célként írja elő a Strukturális Alapok forrásainak a fenntartható fejlődés elvének megfelelő használatát. Tervezési szinten a Stratégiai Környezeti Vizsgálat biztosítja, hogy a programok és

intézkedések megfeleljenek a fenntartható fejlődés elvének. A végrehajtás során a projektervek értékelésénél és kiválasztásánál alapvető kritérium a környezeti fenntarthatóság elvárásainak teljesülése. Kérdés azonban, hogy a megvalósítás fázisában kellő hangsúllyal jutnak-e érvényre a környezeti fenntarthatóság szempontjai.

A kutatás célja a Strukturális Alapok támogatásaival megvalósuló hazai gazdaságfejlesztési programok lebonyolítási rendszerében a környezeti fenntarthatóság gyakorlati megvalósulásának bemutatása, kritikai értékelése. A szerző arra kíváncsi, vajon képes-e a lebonyolító intézményrendszer a környezeti fenntarthatóságnak érvényt szerezni az EU alapelveitől a Strukturális Alapok lebonyolítását szabályozó EU-s és hazai jogszabályokon és a végrehajtás intézkedéseit meghatározó operatív programokon át, a megvalósuló projektekig futó teljes láncolatban, vagy a fenntarthatóság kritériumai elvesznek, felpuhulnak, mire a konkrét fejlesztések szintjére érünk. A kutatás célja bemutatni, milyen előrehaladás történt a 2004-2006-os programozási időszakhoz képest, és milyen eszközök állnak rendelkezésre a 2007-2013-as gazdaságfejlesztésre irányuló operatív programokban a fenntarthatóság érvényesítésére. A szerző kísérletet tesz arra, hogy értékelje, a környezeti fenntarthatóság érvényesítésének jelenlegi módja kellően hatékony-e, megfelelő-e fenntarthatósági céljaink eléréséhez, valamint javaslatot fogalmaz meg a fenntarthatósági kritériumrendszer továbbfejlesztésére vonatkozóan.

2. A kutatás tartalma, módszere és indoklása.

A kutatás áttekintést ad a fenntartható fejlődés elmélet külföldi és hazai szakirodalmának legfontosabb témáiról, valamint a környezeti fenntarthatóság és a globalizáció kapcsolatáról, ezt követően bemutatja a fenntartható fejlődés intézményesülésének folyamatát az Európai Unióban, különös tekintettel a regionális politika szabályozására. A környezeti fenntarthatóság gyakorlati megvalósulásának vizsgálatához a kutatás bemutatja a Gazdasági Versenyképesség Operatív Program tapasztalatait, valamint környezeti fenntarthatósági szempontból elemzi az Új Magyarország Fejlesztési Terv, és a Gazdaságfejlesztési Operatív Program releváns dokumentumait. Ezt követően a szerző a pályázatok nyilvántartására szolgáló rendszerből nyert adatok segítségével következtetéseket von le a környezeti fenntarthatóság jelenlegi érvényesítési

módjának hatékonyságára vonatkozóan, végül javaslatokat fogalmaz meg a Strukturális Alapok hazai felhasználásának fenntarthatóbbá tételére.

Az ÚMFT operatív programjai esetében a környezeti fenntarthatóság projektszintű érvényesítésének eszköze az értékelési kritériumrendszer. A pályázati adatlapon szereplő fenntarthatósági szempontokat tartalmazó táblázat bemutatja, hogy milyen lehetőségei vannak a pályázónak a fenntartható fejlődéshez való hozzájárulásra. E szempontok közül kell választania, mely területen, területeken vállalja környezeti teljesítményének javítását. Minden, az alapok által támogatott projektnek teljesítenie kell bizonyos minimum-feltételeket, de ezeken felül is tehetnek a pályázók környezeti fenntarthatósági vállalásokat, amikért plusz pontokat szerezhettek a pályázat értékelésekor.

A Gazdaságfejlesztési Operatív Program, valamint a Közép-Magyarországi Operatív Program gazdaságfejlesztési témájú pályázati kiírásaira beérkezett pályázatok környezeti teljesítményét a pályázati adatlapokon megjelölt kritériumoknak az Egységes Monitoring Információs Rendszerben (EMIR) található adataira alapozva vizsgálta a szerző, 2008. november 21-i adatbázis lekérdezés alapján. A rendszerben lévő összes, a GOP 1-3. prioritásában, valamint a KMOP 1. prioritásában beérkezett, mintegy 7300 pályázatból az automatikus elbírálású pályázatok kizárása után 3460 darab, környezeti fenntarthatóság szempontjából értékelhető pályázat maradt. Ezek közül a lekérdezés időpontjáig összesen 2417 darab pályázat esetében született döntés a támogathatóságról. A szerző ezen 2417 pályázat adatait vizsgálta a környezeti fenntarthatóságra kapott pontszám, valamint a választott kritériumok tekintetében az összesített adatokra, valamint a pályázatok bizonyos jellemzői (vállalati méret, iparág valamint területi elhelyezkedés) alapján képzett csoportokra vonatkozóan.

A kutatás aktualitását az adja, hogy nemzetgazdasági szinten a közvetlen külföldi tőkeberuházások és a külföldi magánberuházásokhoz érkező hitelek után a harmadik legnagyobb volumenű fejlesztési forrást az állami fejlesztések, 2004 óta alapvetően az EU által társfinanszírozott fejlesztések jelentik. Az Európai Unió kohéziós politikára költhető forrásaiból Magyarország számára a 2007–2013-as időszakban 22,4 milliárd euró uniós forrás áll a rendelkezésére. Ez a forrás egészül ki az addicionalitás elvének megfelelően 15%-nyi magyar nemzeti hozzájárulással, valamint a fejlesztéseket megvalósító szervezetek saját forrásának

tekinthető ráfordításaival, így összességében igen jelentős volumenű fejlesztések valósulhatnak meg a Strukturális Alapok társfinanszírozásával. A 2007-13-as programozási időszakban a magyar gazdaság fejlesztésére szolgáló forrásokat a hat konvergencia régió vonatkozásában a Gazdaságfejlesztési Operatív Program (GOP), a Pest megyében és Budapesten megvalósuló projektek esetében a Közép-Magyarországi Operatív Program (KMOP) első prioritása tartalmazza. A Gazdaságfejlesztési Operatív Programra mintegy 3 milliárd euró, a Közép-Magyarországi Operatív Program gazdaságfejlesztési prioritására mintegy 478 millió euró áll rendelkezésre a 2007-2013-as tervezési időszakban. Ez az a fejlesztési forrás, amit megfelelő irányítás mellett a környezeti szempontokat figyelembe vevő beruházások irányába befolyásolhatunk.

3. Az eredmények – az értekezés főbb megállapításai

A fenntartható fejlődés definíciói, értelmezései két szélsőséges felfogás, a gyenge és erős fenntarthatóság között helyezkednek el. A gyenge fenntarthatóság definíciója kizárólag a szűk gazdasági szférára értelmezi a fenntarthatóságot. E nézet szerint legalább egyenlő szintű fogyasztást kell garantálni a jelen és jövő generációi számára, míg az erős fenntarthatóság ezen túl az ökoszisztémák megőrzését is feltételezi. A szerző a fenntartható fejlődés fogalmát a fenntarthatóság erős elméletének megfelelően használja, mivel meglátása szerint a fenntartható fejlődés koncepciója eredendően globális ökológiai indíttatású. A fenntartható fejlődés három pillére közül a környezeti pillér az, ami elsőbbséget élvez a gazdasági és társadalmi megfontolások előtt.

Az uralkodó neoklasszikus közgazdaságtan a gazdaságot nem a természeti rendszer alrendszerének tekinti, hanem fordítva; a természetet tekinti a gazdaság egy, kitermelő és hulladéklerakó szektorának, figyelmen kívül hagyva, hogy a gazdaság „megengedhető” mérete a Föld eltartó- és tűrőképességétől függ. Ebben a szemléletben a gazdaság növekedésének nincsenek határai. A neoklasszikus elvekre épülő hagyományos nemzetgazdasági mutatók nem nyújtanak teljes képet a társadalmi jól-létről, ezért nem képesek arra sem, hogy megbízhatóan jelezzék, a gazdasági növekedés vajon hozzájárult-e a fenntartható fejlődéshez. A társadalmi jól-

lét számos feltétel együtteséből áll össze, a hagyományos GDP-n alapuló mutatórendszerek által figyelembe vett anyagi jóléten túl befolyásolja a környezet minősége, a biztonság, az egészség, a szabadidő, a boldogság, a szabadságjogok érvényesülése stb. Számos olyan új megközelítés létezik ma már, amely megpróbálja a klasszikus gazdasági mutatószámok rendszerébe integrálni a környezet állapotára és a társadalom jellemzőire vonatkozó méréseket is. Ezek közül a legjelentősebbek a védekezésre fordított költségek számításának rendszere, a természeti örökség számbavétele, a természeti erőforrások értékének csökkenését számba vevő módszer, a SEEA módszer, a Human Development Index, a fenntartható gazdasági jólét mutatója, a nettó gazdasági jólét mutatója, valamint a valódi fejlődés mutató. Az új típusú nemzetgazdasági mutatók alkalmazásánál a legtöbb gondot a számbavétel problémái jelentik; gyakran hiányoznak ugyanis a megfelelő adatok, nem beszélve a környezeti károk pénzben való kifejezésének nehézségeiről. Hiányosságaik és nehézségeik ellenére mégis reálisabban mutatják egy-egy nemzet jólétét, mint a hagyományos indikátorok; alkalmazásukkal közelebb juthatunk a valódi jólét méréséhez.

A globalizáció folyamata napjainkra behálózta az egész világot. A nemzetközi piacok gyors növekedését sajnos mérhetetlen környezetszennyezés és a természeti erőforrások túlzott használata kísérték. A környezethasználatot felfokozó gazdálkodás világméretű elterjedése globális ökológiai krízishez vezetett. A fenntartható fejlődés elveinek megvalósítására, vagy akár csak ennek egy szeletként, egy adott környezetpolitikai cél elérésére törekvő állam globalizálódott világunkban nem vonhatja ki magát a környezeti kérdések nemzetközi összefüggés-rendszere alól. A globális környezeti problémák megoldásához nemzetközi összefogásra lenne szükség, ezt azonban nehéz elérni, hiszen nemcsak az ellentétes állami érdekek, hanem az egyre nagyobb befolyással rendelkező nemzetek feletti vállalatóriások lobbitevékenysége is ellenkező irányba sodorja a folyamatokat.

A globális környezeti javak közjószágok, melyek megőrzéséhez minden nemzetközi szereplőnek hozzá kellene járulni, ám az ehhez szükséges ösztönző rendszer vagy nem is létezik, vagy nem biztosítja a javak fenntartható használatát. A neoklasszikus ökonómia képviselői által hangoztatott „zöld” piaci megoldások a gyakorlatban nem működnek sem vállalati, sem nemzetgazdasági szinten. A nemzetközi környezetvédelmi megállapodások külső kényszerítő ereje lenne hivatott befolyásolni a nemzetközi szereplőket a környezetkímélőbb magatartásra. E

megállapodások létrehozatalában azonban kétségkívül a nagyhatalmak dominanciája érvényesül, ami nem biztosítja maradéktalanul a környezeti érdekek érvényre jutását.

A neoliberais gazdaságpolitikán alapuló globális piacgazdaság önmagában hordozza az állandó növekedés kényszerét. A gazdasági globalizáció legveszélyesebb következményének éppen ezt a folytonos növekedési kényszert tartják az ökológiai közgazdászok. A világgazdaság méretének növekedése bővülő nyersanyag- és energiafelhasználással valósul meg, ami fokozott szennyezőanyag kibocsátással, és környezeti terheléssel jár. A globalizáció velejárója a termelő tevékenységek erősödő mobilitása. A vállalatok könnyű szerrel tehetik át termelésüket olyan országokba, ahol kevésbé szigorú környezeti és szociális szabályozás mellett működhetnek. A globális verseny, pedig arra kényszeríti az államokat, hogy minél kedvezőbb feltételekkel csalogassák be a működőtőkét, egyre kisebb lehetőséget hagyva ez által a nemzeti környezeti politikának. Az országok önálló környezetpolitikáinak mozgásterét a nemzetközi gazdasági rendszer intézményei még tovább szűkítik, azzal, hogy elsőbbséget biztosítanak a kereskedelmi és beruházói érdekeknek a környezeti szempontokkal szemben. A világkereskedelem volumenének expanziója szintén környezeti aggályokat vet fel, elsősorban a megnövekedett szállítási igény következtében fellépő energiafelhasználás és szennyezőanyag-kibocsátás, valamint a mezőgazdaság homogenizációjában rejlő veszélyek miatt.

A Római Szerződésben rögzítettek alapján az Európai Közösség még nem rendelkezett saját környezetpolitikával. A 60-as években elinduló környezet- és természetvédő-mozgalmak hatására bekövetkezett szemléletváltás, és számos környezetvédelmi probléma felismerése az Európai Gazdasági Közösségek részéről közös környezetvédelmi fellépést követelt meg. Az 1972-es párizsi csúcson megállapodás született a közösség környezetvédelmi stratégiájának, és első környezetvédelmi akcióprogramjának a kidolgozásáról. A Római Szerződést az 1986-ban elfogadott Egységes Európai Okmány egészítette ki a környezetre vonatkozó címmel, alkotmányos rangra emelve ezáltal a Közösség Környezeti Politikáját. A környezeti célok más politikákba való integrációjának gondolata már a környezetvédelmi politika kialakulásakor jelen volt, de csak az Amszterdami Szerződéssel kapott kellő hangsúlyt és helyet a Közösség alapelvei között. A Szerződés a környezetvédelmi szempontoknak olyan területekbe történő integrálását kívánja meg, melyeket eddig az ilyen megfontolások nem érintettek.

Az Európai Gazdasági Közösség megalakulásakor még nem rendelkezett regionális politikával, a tagországok a kereskedelmi akadályok lebontását és az egységes belső piac megteremtését tartották a legfontosabbnak. A 60-as évektől azonban fokozatosan nyilvánvalóvá vált, hogy a gazdasági integráció súlyosbíthatja a már eredetileg is elmaradott és periférikus régiók helyzetét, a nagy regionális gazdasági különbségek pedig komoly társadalmi feszültségekhez, kevésbé tartós gazdasági fejlődéshez, és a piac optimálisnál rosszabb kihasználásához vezetnek. A Bizottság, felismervén, hogy a jelentős gazdasági fejlettségbeli különbségek aligha elfogadhatóak az integráció elmélyítése felé haladó Közösségben, 1968-ban létrehozta a regionális politikákért felelős főigazgatóságot, melynek feladata a regionális politikák közösségi szintű irányítása lett. Az EU regionális politikája a különböző régiók fejlődése közti különbségek csökkentését tűzte ki céljául, a gazdasági és szociális kohézió erősítésének érdekében. A régiók esélyeinek kiegyenlítésére pénzügyi alapokat állítottak fel. A Strukturális Alapok célja az elmaradott régiók infrastruktúrájának fejlesztése, a helyi gazdaságok diverzifikálása, a munkaerő képzettségének növelése, valamint a különböző ágazatok termelékenységének fejlesztése.

Az Amszterdami Szerződésnek köszönhetően a fenntartható fejlődés a Strukturális Alapok szabályozásában horizontális elvként jelenik meg, az EU a lebonyolításra vonatkozó jogszabályokban explicit módon fejezi ki a fenntartható fejlődés iránti elkötelezettségét, célként írja elő a tagállamok számára az alapok forrásainak a fenntartható fejlődés elvének megfelelő használatát. Minden, az alapokból támogatott programnak, projektnek összhangban kell lennie a fenntartható fejlődés követelményeivel.

Ahhoz, hogy egy tagállam illetve régiói részesedhessenek a Strukturális Alapok támogatásaiból, a tagállamnak el kell készítenie az Európai Bizottság részére benyújtandó, a régió fejlesztési céljait összefoglaló Nemzeti Stratégiai és Referencia Keretet (NSRK). Ez meghatározza a programozási időszak fő politikai prioritásait a végrehajtás kulcselemeivel együtt. A tagállamok az NSRK-t a Bizottsággal párbeszédet folytatva készítik el. A Bizottság értékeli a tagállam NSRK-ját és dönt a benne szereplő operatív programok listájáról, valamint az egyes alapoknak a programokhoz való hozzájárulásáról. A tagállam a Bizottsági döntést követően dolgozza ki és nyújtja be az NSRK-ban szereplő célok megvalósításának eszközeül szolgáló ágazati és/vagy regionális Operatív Programokat (OP). A Bizottság értékeli a javasolt OP-t abból a szempontból, hogy az hozzájárul-e

az NSRK és a kohézióra vonatkozó közösségi stratégiai iránymutatások céljaihoz, végül dönt az OP elfogadásáról.

Az NSRK és az operatív programok Bizottság általi értékelésénél a gazdasági növekedés és a munkahelyteremtés mellett elsődleges szempont a fejlesztéshez kapcsolódó környezetvédelmi problémák kezelésére és a társadalmi igazságosság növelésére irányuló elkötelezettség bizonyítása. Annak érdekében, hogy az NSRK és a célkitűzéseit megvalósítani hivatott OP-k a lehető legjobb (legkevésbé káros) környezeti hatásokkal valósuljanak meg, szükség van indikátorokkal jellemezhető és számszerűen értékelhető tervezetekre, melyek nemcsak a gazdasági befektetés-haszon viszonyra, hanem a tervek környezeti és társadalmi hatásaira is kiterjednek. Ennek lehetőségét teremti meg a Stratégiai Környezeti Vizsgálat.

A Stratégiai Környezeti Vizsgálat egy szisztematikus és átlátható eljárás, melynek célja a környezeti hatások felmérése a döntéshozatali folyamat során. Fő jellegzetessége, hogy nem konfrontál, hanem együtt készül a tervvel, programmal és menet közben juttatja érvényre a környezeti érveket, így az eredmény minden esetben egy környezetvédelmi szempontból is elfogadható kompromisszumokat tartalmazó dokumentum. Az SKV folyamat a környezet felmérésével, a természeti erőforrások és ökoszisztémák állapotának leírásával, a potenciális veszélyforrások, erősségek és gyengeségek meghatározásával veszi kezdetét. A SKV felvázolja az NSRK, az operatív program vagy az akcióterv által érintett területekre vonatkozó környezeti szabályozás főbb követelményeit, összefoglalja a korábbi tervezési időszak értékeléseinek a környezeti hatásokra vonatkozó részét, definiálja a programdokumentum fejlesztési prioritásait és a környezet egyes elemei közötti kapcsolatokat. Meghatározza a terv, program által elérendő környezeti és fenntarthatósági célokat, a kiinduló indikátorokat és a teljesítményindikátorokat. Az SKV javaslatait és eredményeit beépítésre kerülnek a vizsgált programdokumentumba. Az SKV megállapításai segítséget nyújthatnak a projekt kiválasztási szempontok összeállításában, valamint a projektmegvalósítás környezetbarát irányításában is.

Az EU-nak a fenntartható fejlődés iránti elkötelezettsége megmutatkozik a Strukturális Alapokra vonatkozó általános rendelkezésekben és a Stratégiai Környezeti Vizsgálat kötelező elvégzésében. A Strukturális Alapok támogatásai által megvalósult programok környezeti sikerét

azonban nagyban meghatározza a végrehajtás gyakorlata. A tagállam elkötelezettségén múlik, hogy a projektkiválasztás- és megvalósítás során mennyiben sikerül érvényt szerezni a környezeti szempontoknak.

A 2004-2006 közötti időszakra vonatkozó átfogó fejlesztési célokat és stratégiát meghatározó Közösségi Támogatási Keret végrehajtását szolgáló öt operatív program egyike a Gazdasági Versenyképesség Operatív Program (GVOP) volt. Az Európai Regionális és Fejlesztési Alap társfinanszírozásával megvalósuló program célja a termelősféra támogatásával, a vállalkozások versenyképességének javításával a magyar gazdaság hosszabb időszakon keresztül fennálló magas növekedési ütemének, versenyképes, az egységes piacon is jól teljesítő gazdaság kiépítésének elősegítése volt. Az Operatív Program 2003-as tervezésekor programszintű stratégiai környezeti vizsgálatra nem került sor. Az Operatív Program és a Programkiegészítő Dokumentum szövegét megvizsgálva elmondható, hogy a dokumentumok megfelelően kezelik a környezeti fenntarthatóság kérdését, ugyanakkor nem teljesszűen, hiszen számos esetben lehetőség lett volna további környezeti szempontú kritériumok beépítésére. A környezeti fenntarthatóságra vonatkozó indikátorok meghatározása sem volt optimális.

Annak érdekében, hogy a környezetvédelmet fokozottan érvényesítő kezdeményezések előnyben részesüljenek, már a GVOP-ban is projekt-kiválasztási kritériumként szerepelt a környezeti fenntarthatóság. A pályázóknak egy szöveges mezőben kellett kifejteniük, projektjük miként járul hozzá a környezeti fenntarthatósághoz. Az erre adott válasz 5%-os súllyal szerepelt az értékelési szempontok között. A GVOP projektjeinek vizsgálata megállapította, hogy a környezetvédelemre kapott pontszám nem befolyásolja kellőképpen a pályázat végső sikerességét. A környezetvédelemre kapott pontszámok átlaga csupán 1,15. A pályázati adatlapok szövegének véletlenszerű mintavételes vizsgálata is azt támasztotta alá, hogy a környezetvédelemi szempontok nem kaptak kellő hangsúlyt. A projektek megvalósításának környezeti fenntarthatósági szempontból történő vizsgálatához kevés adat áll rendelkezésre. A támogatási szerződés, ami a pályázónak a projekt megvalósítására vonatkozó kötelezettségeit tartalmazza, nem tért ki a környezeti fenntarthatósági szempontokra. A gyakorlatban tehát azok a környezetvédelmi vállalások, amiket a pályázó az adatlapban megjelölt, - és amikre a pályázat értékelésekor plusz pontokat kapott! - nem kerültek rögzítésre a szerződéses kötelezettségek

között. A projektek előrehaladásáról és fenntartásáról szóló negyedéves, féléves jelentésekben nem volt olyan objektív visszacsatolás, amely alapján megtudható lett volna, hogy a környezetvédelmi vállalatokból mi az, ami teljesült, és mi nem. A Gazdasági Versenyképesség Operatív Program és a keretében megvalósult pályázati kiírások tehát megtették ugyan az Unió szabályozás által elvárt kötelező lépéseket a fenntarthatóságnak, mint horizontális célnak az elérése felé, azonban a gyakorlati megvalósulás során a környezeti fenntarthatóság érvényesítése nem kapott kellő hangsúlyt.

Az Európai Bizottság 2007 májusában fogadta el a 2007-2013-as programozási időszakra szóló magyar Nemzeti Stratégiai Referencia Keretet, az Új Magyarország Fejlesztési Tervet, mely két átfogó célt jelöl meg az ország számára: a foglalkoztatás bővítését és a tartós növekedés feltételeinek megteremtését. A fenti célokat hét ágazati operatív programon valamint a hét regionális operatív programon keresztül kívánja elérni.

Az EU előírásaink megfelelően mind az ÚMFT, mind az operatív programok esetében készültek stratégiai környezeti vizsgálatok. Előrelépést jelentett a 2004-2006-os programozási időszakhoz képest, hogy az ÚMFT garantálja: a projektek kiválasztása során a környezeti fenntarthatóság minden projektjavaslat vonatkozásában kötelező befogadhatósági feltételként jelenik meg, ezen kívül ígéretet tesz arra, hogy a végrehajtás során is érvényesíteni fogja a lebonyolító intézményrendszer a fenntarthatóság szempontját, és a monitoring tevékenység a környezeti fenntarthatóság vizsgálatára is kiterjed. Fenntarthatósági szempontból az ÚMFT legnagyobb hibája, hogy rendkívül erős hangsúlyt fektet a tartós növekedésre, és szinte minden prioritást a gazdasági növekedés céljának megvalósulása alá rendel. Egy stratégia, terv sikeres megvalósításának méréséhez elengedhetetlen a jól meghatározott, releváns indikátorok megléte. Jelentős hiányossága az ÚMFT-nek, hogy a használt indikátorok esetlegesen, átgondolatlanok és sokszor nincsenek számszerűsítve. A környezeti fenntarthatósági indikátorok közül hiányoznak az ökológiai potenciálra, a területhasználatra, a környezetegészségügyre vonatkozóak, a dokumentumban szereplő indikátorok pedig önmagukban nem biztos, hogy környezeti szempontból kívánatosak. Az SKV a környezeti indikátorok listáját számos egyéb mutatószámmal javasolta kibővíteni, a makroszintű indikátorok között a GDP-n és a HDI-n kívül a valódi fejlődés mutatójának (GPI) megjelenítését is szorgalmazza. Mindezek azonban -

sajnálatos módon - nem kerültek beépítésre a Tervbe. Az EU által kötelezően előírt elemek tehát megvannak, de a látszólagos megfelelés mögött a gazdasági növekedés céljának dominanciája és az ökológiai megfontolások háttérbe szorulása figyelhető meg.

A Gazdaságfejlesztési Operatív Program (GOP) a hat konvergencia régióra kiterjedő ágazati operatív program, mely legközvetlenebbül járul hozzá az ÚMFT növekedési céljának elősegítéséhez. Fő célja a magyar gazdaság tartós növekedésének elősegítése, ennek érdekében négy prioritást jelöl ki. Ezek: a kutatás-fejlesztés és innováció, a vállalkozások, kiemelten kis- és középvállalkozások kapacitásainak fejlesztése, az üzleti környezet fejlesztése, valamint a kis- és középvállalkozások finanszírozási forrásokhoz való hozzáféréseinek elősegítését szolgáló pénzügyi eszközök prioritás. A Pest megyében és Budapesten megvalósuló projektek támogatása elkülönülten, a Közép-Magyarországi Operatív Program (KMOP) keretében valósul meg. A KMOP első prioritása, „a tudásalapú gazdaság innováció- és vállalkozásorientált fejlesztése” tartalmazza a Közép-Magyarországi régióban a gazdaság fejlesztésére fordítandó forrásokat. A prioritás keretében megjelenő pályázati kiírások a GOP „tükrő-pályázatai”. A Gazdaságfejlesztési Operatív Programra mintegy 3 milliárd euró, a Közép-Magyarországi Operatív Program gazdaságfejlesztési prioritására mintegy 478 millió euró áll rendelkezésre a 2007-2013-as tervezési időszakban.

A GOP esetében is megtörtént a stratégiai környezeti vizsgálat. Az OP szövegét elemezve megállapíthatjuk, hogy a környezeti problémák megfelelő súllyal szerepelnek, valamint a környezeti fenntarthatóság fellelhető a célkitűzések között is, bár az intézkedések részletezésénél sehol sem található konkrét utalás a megoldási javaslatokra. Környezeti szempontból pozitív, hogy a GOP a kutatás-fejlesztés illetve a magas hozzáadott értékű tevékenységek ösztönzésén keresztül hozzájárul a gazdaság kevésbé anyag- és energiaigényes tevékenységeinek, szektorainak a fejlesztéséhez. A technológiai korszerűsítés támogatása, a termelékenység növekedése által szintén megteremtheti az anyag- és energiafogyasztás mérséklésének, és a GDP-arányos környezetterhelés csökkenésének a lehetőségét. Kérdés, hogy a hatékonyságnövelésből eredő környezeti hasznok az össztermelési volumen emelkedéséből, valamint a megnövekvő szállítási igényekből adódó káros hatásokat képesek-e ellensúlyozni. Fenntarthatósági szempontból a kkv szektor fejlesztése is alapvetően helyeselhető, kiváltképp, ha az a helyi

erőforrásokra, munkaerőre és tudásra támaszkodik. Pozitívuma a GOP-nak, hogy a fenntartható fejlődéshez való hozzájárulás a kiválasztási szempontokon kívül is megjelenik a programban. A GOP-2.1.4.-es komponens esetében önálló fejlesztési cél a környezeti szempontú technológiafejlesztés kkv-k részére, melyre elkülönített források állnak rendelkezésre. Fontos azonban megjegyezni, hogy ugyan a gazdaság fejlődése és versenyképességének erősödése a termelékenység és a jövedelemtermelő képesség növekedése révén erősítheti a fenntarthatósági szempontok érvényesülését, de a tartós gazdasági növekedés kizárólag átmeneti, középtávú cél lehet, mivel az hosszabb távon ökológiailag fenntarthatatlan.

3.1. A kutatás új tudományos eredményei

A Gazdaságfejlesztési Operatív Program esetében a környezeti fenntarthatóság projektszintű érvényesítésének eszköze az értékelési kritériumrendszer. A pályázati adatlapon felsorolt környezeti fenntarthatósági szempontok közül kell a pályázónak választania, mely területen, területeken vállalja környezeti teljesítményének javítását. Minden, az alapok által támogatott projektnek teljesítenie kell bizonyos minimum-feltételeket, de ezeken felül is tehetnek a pályázók környezeti fenntarthatósági vállalásokat, amikért plusz pontokat szerezhetnek a pályázat értékelésekor.

A Gazdaságfejlesztési Operatív Program, valamint a Közép-Magyarországi Operatív Program gazdaságfejlesztési témájú pályázati kiírásaira beérkezett pályázatok környezeti teljesítményét a pályázati adatlapokon megjelölt kritériumoknak az Egységes Monitoring Információs Rendszerben (EMIR) található adataira alapozva vizsgálta a szerző, 2008. november 21-i adatbázis lekérdezés alapján. A rendszerben lévő, fenntarthatósági szempontból értékelhető 2417 pályázat adatait elemezte a környezeti fenntarthatóságra kapott pontszám, valamint a választott kritériumok tekintetében az összesített adatokra, valamint a pályázatok bizonyos jellemzői (vállalatméret, iparág valamint területi elhelyezkedés) alapján képzett csoportokra vonatkozóan.

1. A disszertáció egyik kulcskérdése, hogy vajon a környezeti fenntarthatóság, mint értékelési kritérium mennyiben képes a projekteket a környezetileg jobb teljesítmény elérésére ösztönözni. A GVOP pályázatainak körében elvégzett kutatás eredményei alapján a szerző abból a hipotézisből

indult ki, hogy a jelenlegi rendszer szerinti 5%-os súllyal szereplő környezeti fenntarthatósági kritériumra kapott pontszám nem befolyásolja szignifikánsan egy-egy projekt nyertes vagy nem-nyertes voltát.

A környezeti fenntarthatósági szempontokra maximum 5 pont adható a teljes pályázatra vonatkozó maximum 100 pontból. A 2417 darab értékelt pályázat környezeti fenntarthatóságra kapott pontszámának az átlaga 3,39, a maximális 5 pontot a pályázók 26%-a érte el. Ez egyértelmű fejlődést jelent a GVOP-s pályázatokhoz képest, ahol a környezeti fenntarthatósági pontok átlaga 1,15 volt, valamint a pályázók csupán 12,5%-a kapott maximális pontszámot. Ez a pozitív elmozdulás egyrészt annak tudható be, hogy míg a GVOP esetében 0 ponttal is lehetett támogatáshoz jutni, a GOP esetében az a pályázó, aki a minimálisan megkövetelt 1 pontnyi szempontot sem vállalta, nem kaphatott támogatást. Minden bizonnyal pozitív hatása volt a környezeti vállalásokra annak is, hogy egy szabadon kitölthető szövegdoboz helyett konkrét környezeti teljesítmények felsorolása szerepelt az adatlapon, és a pályázónak „csak” választania kellett az irányított szempontok közül. Korábbi kutatások alapján elmondható, hogy a pályázók tevékenységük környezeti szempontjairól, valamint általánosságban a környezeti fenntarthatóságról meglehetősen keveset tudnak. Valószínűsíthető, hogy könnyebben választottak az irányított szempontok közül esetleg olyat is, amit a környezeti fenntarthatóság területén lévő hiányos ismereteik miatt önmaguktól nem említettek volna. A környezeti fenntarthatósági szempontok felsorolása nagyban elősegíti, hogy a projektek megvalósítói értsék a környezetvédelmi feladataikat akkor is, ha nem környezetvédelmi szakemberek.

Azt, hogy mennyire befolyásolja a környezeti fenntarthatóságra kapott pontszám adott pályázat támogathatóságát, két módszer segítségével vizsgálta a szerző. A pontszám, mint mennyiségi változó és a nyertes/nem-nyertes státusz, mint minőségi ismérv közötti vegyes kapcsolat szorosságának mérésére a szóráshányados mutatója szolgál. Az összes értékelt pályázat vonatkozásában kiszámított szóráshányados értéke 0,12, ami a két ismérv között nagyon gyenge kapcsolatot számszerűsít. A nyeres valószínűségének bekövetkezését a bináris és folytonos változók összekapcsolására képes probit analízissel becsülte a szerző. A probit analízist a teljes mintán lefuttatva azt az eredményt kapta a szerző, hogy a fenntarthatóságra kapott pontszám, valamint a többi szempontra kapott összpontszám átlagaira nézve a környezeti fenntarthatósági

pontszám egységnyi növelése mindössze 3%-kal növeli a pályázat nyeresi esélyeit, ami meglehetősen alacsonynak mondható.

Mindkét vizsgálati módszer alapján igazolható a hipotézis, mi szerint a környezeti fenntarthatósági kritériumra kapott pontszám nem befolyásolja szignifikánsan egy-egy projekt nyertes vagy nem-nyertes voltát, azaz a környezeti fenntarthatóság értékelési kritériumok közötti 5%-os súllyal való szerepeltetése nem tekinthető elég hatékony eszköznek a fenntarthatóság projektszintű érvényesítésében, nem bizonyul elégségesnek ahhoz, hogy a környezetileg jobb teljesítményt nyújtó projektek nagyobb arányban kerüljenek támogatásra.

2. Az egyes pályázók által választott környezeti fenntarthatósági szempontok vizsgálata két okból is releváns. Egyrészt a választott szempontok alapján fontos következtetések vonhatóak le a pályázó vállalkozások környezetvédelemmel kapcsolatos attitűdjeire, valamint a projektek környezeti teljesítményére vonatkozóan. Másrészt a pályázók által választott szempontok részletes vizsgálatán keresztül elemezhetjük, vajon a jelenlegi értékelési rendszerben szereplő környezeti fenntarthatósági szempontok valóban relevánsak-e, jól jellemzik-e fenntarthatósági szempontból az adott projektet, illetve teljesítésük vállalása várhatóan tényleges hatást gyakorol-e a tágan értelmezett környezetre, vagy csupán amiatt esett rá a pályázó választása, mert nehéz számonkérni a szempont teljesítését. A részletes elemzés tehát lehetőséget nyújt - a jelenlegi fenntarthatósági értékelési rendszer tapasztalatai alapján – az esetleges változtatási javaslatok megfogalmazására is.

A magyar vállalatok körében végzett korábbi kutatások felhívják a figyelmet arra, hogy a hazai vállalkozások döntő többsége kifejezetten költségcsökkentés céljából, illetve a jogszabályoknak való megfelelés kényszere miatt fordul a környezeti intézkedések felé, az egyéb motiváló tényezők befolyásoló hatása csekély. A környezetvédelmi intézkedések bevezetését leginkább gátló tényezők a vállalatok számára a környezeti beruházások magas költségei, a hosszú megtérülés, és a pénzügyi erőforrások szűkössége.

A korábbi kutatások eredményei alapján a szerző annak a hipotézisnek a helyességét vizsgálta, hogy a pályázók többsége olyan fenntarthatósági szempontokat vállal, amelyeknek a megvalósítása nem igényel túl nagy erőfeszítést a részéről. A könnyen és olcsón megvalósítható

kategóriák, vagy azok, amelyek betartását később nem lehet objektív módon ellenőrizni, több pályázatnál fordulnak elő, mint azok, melyeknek a betartása nagy ráfordítást, vagy komoly mérést igényel. A költséges beruházásokat, bonyolult méréseket igénylő beavatkozásokat a pályázók kis hányada vállalja csupán.

A pályázók által vállalt fenntarthatósági kritériumok részletes elemzése alátámasztotta a szerző hipotézisét. A leggyakrabban választott fenntarthatósági szempontok azok voltak, amelyek a projektek nagy részénél értelmezhetőek, valamint betartásuk meglehetősen kis ráfordítást igényel a pályázótól, mint a pályázók 95%-a által vállalt „*Újrahasznosított papírhasználat bevezetése és/vagy növelése az irodai és nyomdai munkák során*”, a „*A tudásmegosztás (képzések, konferenciák stb) választott körülményei környezettudatosságot tükröznek*”(84%), vagy a „*Kombinált valamint anyag- és energiatakarékos irodatechnikai készülékek beszerzése és alkalmazása*”(84%). Meg kell jegyezni, hogy ezen kritériumok betartásának ellenőrzése a teljes pályázati életciklusban meglehetősen nehéz, azaz az esetleges nem teljesítésnek nincs kockázata a pályázó számára.

A gyakran választott szempontok más részét indokolhatja, hogy adminisztratív intézkedésekkel könnyen teljesíthetőek. A „*Fenntarthatósági tervvel vagy programmal rendelkezik*” kritériumra adott válaszok alapján a pályázat benyújtásakor csupán a pályázók 10%-a rendelkezik fenntarthatósági tervvel vagy programmal, a projekt befejezésére azonban már 82%-uk vállalja, hogy elkészíti/elkészítteti a dokumentumot. Hasonló okokból népszerűek a „*48. Rendszeres környezet-egészségügyi kockázat értékelések készítése vagy gyakoriságának növelése*” (81%) illetve a „*3.c. Környezetvédelmi/fenntarthatósági megbízott vagy környezeti nevelési, fenntarthatósági-oktatási felelős, munkacsoport kijelölése*” (89%) szempontok is.

Szintén gyakran választott szempontok azok, amelyek a későbbiekben megtakarításokat, közvetlen gazdasági előnyöket eredményezhetnek a pályázónál, mint a „*11. Környezeti szempontokat érvényesít a beszerzendő eszközök, termékek, alapanyagok kiválasztásánál*” (92%). Akár komoly erőfeszítést is igényelhetnek a pályázóktól, és relatíve jól ellenőrizhetőek is, a pályázók 88% illetve 83%-a által vállalt „*26. Fajlagos energiafelhasználás csökkentése*”, vagy a „*25. Fajlagos vízfelhasználás csökkentése*” szempontok. Minden bizonnyal a későbbi gazdasági hasznok miatt volt népszerű a „*4. A termék-, szolgáltatásfejlesztés során a várható környezeti*

hatások elemzése megtörténik”, amit a pályázók 89%-a választott, bár ennek a pontnak a népszerűségéhez hozzájárulhatott az is, hogy ellenőrzése nem könnyű feladat.

A szerző hipotézisét támasztja alá, hogy a bonyolult méréseket és esetlegesen költséges beavatkozást igénylő „47. *Szennyvizek szennyezőanyag tartalmának csökkentése*” szempontot a pályázók csupán 9%-a, a „43. *Összes keletkezett hulladék mennyiségének csökkentése*” szempontot 22%-a választotta. A legkevésbé népszerű szempont a „36. *Közúti szállítás intenzitásának csökkentése*”, amit mindössze a releváns pályázati kiírások pályázóinak 7%-a jelölt.

A pályázók által vállalat fenntarthatósági szempontok áttekintése alapján elfogadható az a hipotézis, mely szerint a pályázók olyan környezeti vállalásokat tesznek, amelyek könnyen és olcsón megvalósíthatóak, vagy amelyek betartását később nem lehet objektív módon ellenőrizni. A drága beruházásokat és költséges méréseket igénylő környezeti intézkedéseket a pályázók kisebb hányada választja.

3. A gazdaságfejlesztési pályázatok támogatotti célcsoportját a vállalkozások, ezen belül is elsősorban a kis- és középvállalatok képezik. Korábbi kutatások eredményeire támaszkodva a szerző hipotézise az, hogy a vállalatméret meghatározó a környezeti fenntarthatósági szempontok választásánál, a vállalatméret növekedésével egyre több környezeti szempontot vállalnak a pályázók.

A vállalatméret szerinti elemzések eredménye alapján általánosságban elmondható, hogy a kezdeti hipotézisnek megfelelően a vállalatméret növekedésével egyre több fenntarthatósági szempontot vállaltak a pályázók. A szempontok többségénél megfigyelhető, hogy a vállalások aránya a mikro-vállalkozásoktól a nagyvállalatok felé haladva fokozatosan nő. Ennek egyik oka, hogy a nagyobb vállalatok általában nagyobb, komplexebb, gyakran építéssel is együtt járó beruházásokat valósítanak meg a támogatásból. A bonyolultabb projektek esetében pedig több fenntarthatósági szempont jöhet számításba, mint a mikro-, kisvállalatok által többnyire megvalósított egyszerű gépbeszerzések esetében. A vállalatméret növekedésével feltételezhetjük továbbá, hogy jogszabályi kötelezettségei révén egyre „jobban ért” a pályázó a

környezetvédelemhez, valamint az egyes szempontok betartásával járó többletköltséget könnyebben tudja vállalni, mint egy mikro- vagy kisvállalkozás. A környezeti teljesítmény javítása a nagyvállalatok esetén méretgazdaságossági okok miatt gyorsabban megtérül. Néhány olyan szempont található csak, amit jellemzően a mikro-, kisvállalatok jelöltek be nagyobb arányban. Ezeket a mikro- és kisvállalkozások helyi viszonyokba való jobb beágyazottsága magyarázza.

4. Korábbi kutatások eredményei alapján a szerző hipotézise az, hogy a különböző iparágakban tevékenykedő vállalkozások eltérő környezeti fenntarthatósági szempontok esetében teljesítenek jobban, egyedül a jelentős környezeti terheléssel jellemezhető vegyipari vállalkozások előzik meg a többi iparágat a választott szempontok tekintetében.

A pályázó iparági hovatartozása szerint végzett vizsgálat alapján elmondható, hogy nincs olyan iparág, amelynek képviselői tendenciózusan jobb környezeti teljesítményt mutatnának a vállalatok alapján, mint más iparágak. A tevékenységek eltérő jellegéből és eltérő környezeti terheléséből adódóan azonban jellemzően más területeken vállalták a szempontok teljesítését a feldolgozóipar és a szolgáltatási szektor pályázói. Pozitívnak mondható, hogy a termelőtevékenységet végző iparágak vállalkozásai 90%-nál nagyobb arányban vállalták „29. *Fajlagos anyagfelhasználás csökkentése*” szempontnak a teljesítését. Viszont a környezetterhelő kibocsátások csökkentésére irányuló szempontok esetében azok az iparágak, ahol feltételezhetően jelentős kibocsátások keletkeznek, kevésbé vállalták a kritérium teljesítését, mint a döntően szolgáltatásokkal foglalkozó vállalkozások. Hasonló a helyzet a „43. *Összes keletkezett hulladék mennyiségének csökkentése*”, a 41. *Felhasznált veszélyes anyag mennyiség csökkentése, helyettesítés nem veszélyes, kevésbé veszélyes anyagokra*” vagy a „47. *Szennyvizek szennyezőanyag tartalmának csökkentése*” szempontok esetében, ahol a feldolgozóipari ágazatok kisebb arányban vállalták a teljesítést, mint a szolgáltatási ágazatokhoz tartozók.

Az elemzések alapján összességében elfogadható a hipotézis első feltételezése, miszerint a különböző iparágakban tevékenykedő vállalkozások eltérő környezeti fenntarthatósági szempontok esetében teljesítenek jobban. A vizsgált pályázatok esetében a vegyiparban tevékenykedő vállalkozások azonban nem mutattak tendenciózusan jobb teljesítményt a

fenntarthatósági szempontok vállalásában, mint a többi iparág képviselői, így a hipotézis második kijelentése nem igazolható.

5. Területi elhelyezkedés szempontjából a pályázatok viszonylag homogénnek mondhatóak. A fenntarthatósági szempontok döntő többségénél a vállalások aránya régióként és megyei szinten vizsgálva is együtt mozog, kivételt képez ez alól néhány szempont esetében a közép-magyarországi régió, ezen belül is Budapest. Azt, hogy a budapesti pályázóknak az ország többi településéről pályázókhoz képest kisebb vállalási aránya szignifikánsnak mondható-e, a szerző a várható értékek egyezőségét vizsgáló kétmintás próbával tesztelte. A próba eredményeképp 5%-os szignifikancia szinten kijelenthető, hogy a budapesti pályázók több mint 0,3 ponttal kevesebbet kaptak a környezeti szempontokra, mint a többi pályázó. Elmarad a főváros a vidéki pályázatoktól a „28. *Fajlagos anyagfelhasználás csökkentése*”, a „29. *Fajlagos csomagolóanyag mennyiség csökkentése*” valamint a „7. *A létrejövő terméket/szolgáltatást minősíti valamely elfogadott környezeti, fenntarthatósági minősítési rendszer szerint*” szempontok esetében. Nem meglepő azonban, hogy a budapesti fejlesztések esetében a „21. *A projekt során többlet zöldfelület fejlesztés valósul meg az előírt minimális zöldfelületi arányhoz képest*” kritériumot jóval kevesebben választották ebben a Budapesten, mint az ország más területein.

A GOP projektek megvalósítására vonatkozóan kevés adat áll rendelkezésre. Tekintettel a GOP indulása óta eltelt relatíve kevés időre, a támogatott projektek döntő többsége még nem ért el a megvalósításban odáig, hogy tényleges környezeti szempontú teljesítményét vizsgálni lehetne. A környezeti monitoring területén azonban ki lehet jelteni, hogy nagy előrelépést jelent a korábbi időszakhoz képest, hogy a kedvezményezetteknek a projekt előrehaladási és fenntartási jelentésekben rendszeresen be kell számolniuk a fenntarthatósági vállalásokról, azaz a környezeti fenntarthatósági vállalások nem teljesítése ugyanúgy szankcionálható, mint bármely más szerződéses feltétel be nem tartása. A monitoring rendszer szigorodása minden bizonnyal elősegíti, hogy a kedvezményezettek komolyabban vegyék a környezeti vállalások betartását.

4. Következtetések és javaslatok.

Az ÚMFT operatív programjaiban kialakított fenntarthatósági kritériumrendszerrel elmondható, hogy segítségével a korábbi értékelési rendszer legnagyobb hibáit orvosolták. A környezeti szempontok a GOP-ban a GVOP-hoz képest jobban nyomon követhetőek, ellenőrizhetőbbek és egy viszonylag objektív rendszert alkotnak. Ennek, bonyolultsága ellenére megvan az az előnye, hogy lehetőséget nyújt a pályázóknak arra, hogy környezeti teljesítményüket a tevékenységüktől függően a legmegfelelőbb területen, területeken javítsák. Mindenképp pozitívum, hogy az új fenntarthatósági szempontrendszer úgy épül fel, hogy az a szűken értelmezett projekt környezeti szempontjai mellett, a megvalósuló beruházás működtetése során keletkező környezeti hatások kezelésére tett erőfeszítéseket, valamint a pályázó szervezet jelenlegi környezetvédelmi tevékenységét is értékeli.

Mint azt az összes értékelt pályázat környezeti fenntarthatóságra kapott pontszámának vizsgálata alátámasztja, az értékelési rendszerben jelenleg 5%-os súllyal szereplő fenntarthatósági szempontok nem bizonyulnak elegendőnek ahhoz, hogy a környezetileg jobb teljesítményt nyújtó projektek nagyobb arányban kerüljenek támogatásra. A pályázati rendszer egészének környezetileg fenntarthatóbbá tételéhez javasolt a jelenleg ezen kritérium szerint adható 5 pont megemlése.

A pályázók által választott fenntarthatósági kritériumok vizsgálata igazolta azt a hipotézist, hogy a pályázók többsége olyan szempont teljesítését vállalja, amelyek megvalósítása könnyen és olcsón megoldható, valamint a későbbiekben valamilyen gazdasági előnyt is eredményez a pályázó számára. A probléma azokkal a szempontokkal van, amelyeknél az adott vállalat teljesítésének az ellenőrzése nehezen vagy egyáltalán nem megoldható. Az ilyen típusú szempontok esetén ugyanis fennáll a veszélye annak, hogy a későbbi teljesítés szándéka nélkül, pusztán a könnyű pontszerzés érdekében választják a pályázók. Tekintettel arra, hogy az elemzés alapján szép számmal akadnak olyan pályázók is, akik a számottevő környezetterelés-csökkentést eredményező, komoly erőfeszítéseket igénylő és relatíve jól ellenőrizhető szempontokat választották, megfontolandó a szempontrendszer ezt figyelembe vevő változtatása. Mindezt a „soft” szempontok kötelezővé tételével, vagy az egyes szempontokra adható pontszámok jobb differenciálásával lehetne megoldani.

A vállalatméret szerinti elemzések eredménye alapján ajánlatos a nagyvállalati pályázói kör esetében több, vagy „komolyabb” környezeti teljesítményt elvárni, - akár számukra kötelezően teljesítendő szempontok beépítésével is, - mint a mikro és kisvállalkozások esetében. Érdemes lenne továbbá megfontolni, hogy a szektorsemlegesség elvét nem sértően melyek lennének azok az iparágak, ahol esetleges kötelező vállalásokat követelhetne meg az intézményrendszer annak érdekében, hogy a nagy környezetterheléssel járó projekteket a jogszabályi kötelezettségeken felül is a fenntarthatóság irányába mozdítsa el.

A gazdaságfejlesztési pályázatok jelenlegi rendszerében az automatikus elbírálású, relatíve kis támogatási összegű pályázati konstrukcióknál a fenntartható fejlődés szempontjai nem kerülnek megnyugtató módon érvényesítésre. Ezen konstrukciók pályázatait 2007-2008-ban az összes pályázat majdnem felét adták. Ebben a körben egy-egy megvalósuló beruházás összköltsége relatíve kevesebb, mégis összességében már jelentős nagyságú beruházási tömeg az, amit jelenleg nem próbál meg az intézményrendszer a fenntarthatóság felé befolyásolni. Mindenképpen fontos volna, egy, a projektek jellegéhez igazodó, a nagyobb projektekhez képest azonban jóval egyszerűbb környezeti fenntarthatósági kritériumrendszert kidolgozni ezen pályázói körre vonatkozóan is. Szakirodalmi források alapján épp a kisebb projekteket megvalósító mikro- és kisvállalkozások azok, amelyek a legkevésbé vannak tisztában tevékenységük környezeti hatásaival. Egy irányított szempontokat tartalmazó értékelési rendszer ebben a pályázói körben nagyban hozzájárulna a támogatásból megvalósuló projektek környezeti színvonalának emeléséhez, illetve a pályázó vállalkozások környezeti tevékenységének fejlesztéséhez.

A pályázati rendszer környezeti szempontú szigorítását szolgálná, hogy - hasonlóan a munkaügyi bírsággal érintett vállalkozások kizárásához -, az elmúlt három évben környezetvédelmi bírsággal sújtott és a környezetszennyező magatartásán nem változtató vállalkozás ne kaphasson támogatást.

A projektek helyszíni ellenőrzésre történő kiválasztásakor a kockázatelemzés kockázati tényezői közé célszerű beépíteni környezeti szempontokat is. Amennyiben a jelentősebb anyag- és energia felhasználással dolgozó, veszélyes anyagokat használó, vagy természeti szempontból védett területen működő projektek nagyobb valószínűséggel kerülnének az ellenőrizendő mintába, akkor

kevesebb, de célzott helyszíni ellenőrzéssel nagyobb hányadot képviselő környezetterhelés lenne ellenőrizhető. Fontos azonban, hogy a helyszíni ellenőrzéseket végző szakemberek megfelelő környezetvédelmi képzettséggel és tapasztalattal is rendelkezzenek.

A korábbi kutatások arra hívják fel a figyelmet, hogy a pályázók tevékenységük környezeti szempontjairól, valamint általánosságban a környezeti fenntarthatóságról meglehetősen keveset tudnak. A pályázók környezettudatának fejlesztéséhez és a megvalósuló beruházások környezeti terhelésének minimalizálásához szükség van ismereteik szélesítésére. Fontos, hogy a projektek megvalósítói értsék a környezetvédelmi feladataikat akkor is, ha nem környezetvédelmi szakemberek. Elsődleges szempont tehát a közérthetőség a pályáztatás teljes folyamatában, valamint a pályázók segítése.

Összegezve a kutatás célkitűzéseire adott válaszokat, a Gazdaságfejlesztési Operatív Program tervezői a programdokumentum és az akciótervek készítése során megtették az Unió szabályozás által elvárt kötelező lépéseket a környezeti fenntarthatóság elérése felé. A fenntarthatóság céljainak projektszintű érvényesítéséhez jelenleg rendelkezésre álló fenntarthatósági kritériumrendszer határozott előrelépést jelent a korábbi időszak próbálkozásaihoz képest, mivel a környezeti szempontok jobban nyomon követhetőek, ellenőrizhetőbbek és egy viszonylag objektív rendszert alkotnak. A környezeti fenntarthatóság valóban hatékony projektszintű érvényesítéséhez azonban kisebb kiigazításokra lenne szükség a jövőben. A jelenlegi fenntarthatósági kritériumrendszerből kiindulva ajánlatos az adott pályázati kiírást tekintve egyszerűbb, a pályázati rendszer egészét tekintve viszont differenciáltabb rendszer kidolgozása. A relatíve kis összegű tömegpályázatokra vonatkozóan viszonylag kevés, de jól ellenőrizhető, objektív fenntarthatósági szempontot tartalmazó kritériumlista alkalmazása kívánatos. A nagyobb, komplexebb projektekre vonatkozóan a jelenlegi szempontok struktúrája megfelelő, azzal a kiigazítással, hogy a nagyobb projektek esetében a „soft” kritériumok nem játszhatnak szerepet a pontszám kialakításában. Itt elegendő „komoly” kritérium választását is lehetővé teszi a projekt. Megfontolandó továbbá a környezeti költségeket relatíve könnyebben teljesítő nagyvállalatok, vagy egyes nagyobb környezeti terhelést eredményező iparágak, projekt típusok esetén bizonyos vállalások kötelezővé tétele. Fontos azonban szem előtt tartani, hogy csak reális, teljesíthető és ellenőrizhető fenntarthatósági célokat szabad és érdemes

kötelezővé tenni. A pályázati rendszer egészére olyan struktúrában kell kialakítani a fenntarthatósági szempontrendszer, hogy a teljesítések későbbi monitoringozása során az adatok kumulálhatóak legyenek, és lehetőséget adjanak a komponens és OP szintű környezeti indikátorok meghatározására. A megfelelő fenntarthatósági értékelési rendszer önmagában azonban kevés. Ahhoz, hogy az adott vállalatok valóban meg is valósuljanak, szükség van a szigorú, de a kedvezményezettektől reális adatszolgáltatást megkövetelő környezeti monitoring rendszerre is.

Az a tény, hogy a környezeti fenntarthatóság értékelési szempontként megjelenik a gazdaságfejlesztésre irányuló pályázati rendszerben, elindított egy pozitív szemléletbeli változást, rákényszerítette a pályázó vállalkozásokat arra, hogy átgondolják a projektjük és talán egész tevékenységük környezeti szempontból releváns aspektusait. Figyelemre méltó eredménye a pályázati rendszernek, hogy a környezeti vagy minőségbiztosítási rendszerrel már rendelkező pályázók mellé a projekt végére további 34% vállalata, hogy bevezeti az EMAS, vagy ISO rendszerek valamelyikét. A környezeti menedzsment eszközök bevezetése már önmagában is pozitív eredménye tehát a rendszernek, hiszen az első lépcsőt jelenthetik egy környezettudatosabb vállalatirányítás felé. A pályázati rendszer és az azzal kapcsolatos önszabályozás a jövőben is fontos szerepet játszhat a vállalkozások környezeti teljesítményének javításában, környezettudatuk fejlesztésében. Kiemelkedő szerep jut mind a pályázóknak, mind a lebonyolító intézményrendszer képviselőinek a megvalósítás során, hogy a pályázati rendszeren keresztül ez a pozitív tendencia tovább folytatódhasson, a magyar gazdaság versenyképességének fejlődésével egyidejűleg a környezeti fenntarthatósági szempontok is érvényre juthassanak.

5. Köszönetnyilvánítás

Mindenekelőtt szeretném megköszönni témavezetőm, *Fáyné Dr. Péter Emese* segítségét, biztatását és gondos irányítását. Köszönettel tartozom továbbá a doktori iskola tanárainak az évek során nyújtott támogatásukért. Köszönetet mondok *Égető Erika* és *Árendás György* adminisztrációs kérdésekben nyújtott segítségéért.

Köszönettel és hálával tartozom *Berta Dórának* és *Hegyi Barnabásnak* hasznos tanácsaikért és segítségükért. Külön köszönöm *Gaszler Annamáriának*, hogy a disszertáció írásának ideje alatt munkahelyemen helyettesített.

6. Publikációk az értekezés témakörében

A fenntartható fejlődés mint az EU horizontális politikája

Nyugat-Magyarországi Egyetem Közgazdaságtudományi Kar, XXVII. Országos Tudományos Diákköri Konferencia, Közgazdaságtudományi Doktorandusz Szekció, Sopron, - Tanulmánykötet, Akadémia Kiadó, Budapest, 2005, ISBN 963 9364 63 0, p.: 187 - 196

Sustainable development as horizontal principle of the European Union

Erdei Ferenc III. Tudományos Konferencia, Szerkesztette Dr. Nagyné Dr. Fehér Irén, Kecskeméti Főiskola Nyomdája, Kecskemét, 2005, ISBN 963 7294 55 4, p.: 1021 - 1024 oldal

Környezeti fenntarthatóság az EU Strukturális Alapjaiban – a Gazdasági Versenyképesség Operatív Program megvalósításának tapasztalatai

Európai integráció - elvek és döntések, Gazdaságfejlődés Európában, II. Pannon Gazdaságtudományi Konferencia – Tanulmánykötet I., Veszprém 2007, ISBN 978-963-9696-29-7, p.: 173-179

Environmental sustainability in a globalising world

XXVIII. OTDK Közgazdaságtudományi Szekció Doktorandusz Konferencia, - Miskolc : Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar, 2007. ISBN: 978-963-661-768-4, CD kiadvány

Environmental sustainability in the EU Structural Funds - implementation experiences of the Hungarian Economic Competitiveness Operational Programme

6th International Conference of PhD Students, University of Miskolc, Innovation and Technology Transfer Centre, Hungary, Economics II. ISBN 978-963-661-783-7, p.: 229-234

Környezeti fenntarthatóság az EU regionális politikájában – a hazai gazdaságfejlesztési programok tapasztalatai

Tudásmenedzsment – a Pécsi Tudományegyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Kar periodikája, X. évfolyam, 1. szám, Pécs, 2009 április, ISSN 1586 – 0698, p.: 27-39